

До разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 35.725.135 Львівського державного
університету внутрішніх справ
(79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26)

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО Зої Аполлінаріївни
на дисертацію ***ЯВОРСЬКОШО Сергія Йосифовича на тему:***
«Кримінально-правова характеристика підроблення документів за
кримінальним правом України»,
поданої на захист до разової спеціалізованої ради ДФ 35.725.135
у Львівському державному університеті внутрішніх справ
на здобуття ступеня вищої освіти
«доктор філософії» за спеціальністю 081 «Право»

Вивчення поданих Сергієм ЯВОРСЬКИМ матеріалів дисертації та анотації, а також ознайомлення з науковими публікаціями, які зараховані за обраною темою дисертаційної роботи, дає підстави стверджувати, що дисертантом проведено достатньо ґрунтовний науковий аналіз проблеми диференціації кримінальної відповідальності, виявлено новизну в опрацьованих питаннях, сформульовано нові наукові положення, узагальнення та висновки, що виносяться на захист. Можна попередньо констатувати, що дисертант досягнув поставлених перед собою завдань, роботу виконав на високому науковому та методологічному рівнях. Такий загальний попередній висновок підтверджується за основними параметрами, які висуваються до дисертаційних робіт за спеціальністю 081 «Право».

Ступінь актуальності обраної теми дослідження. Дисертація Сергія ЯВОРСЬКОГО за обраною темою є своєчасною. Адже реформування кримінального законодавства України у частині регламентації відповідальності за підроблення документів призвело до появи значної кількості норм, що можуть бути класифіковані за різними підставами. Так, у частині статей Кримінального кодексу України 2001 року підроблення є способом вчинення кримінального правопорушення, в інших – підроблені документи є предметом кримінального правопорушення. Досить часто відбувається поєднання підроблення, як ознаки об'єктивної сторони, та використання підроблених документів. Крім того, сучасне різноманіття предметів, які можуть бути підроблені (фальсифіковані), також сприяє формулюванню спеціальних кримінально-правових норм (ст. ст. 158-3, 199, 200, 384 КК України etc).

Оцінюючи зміст дисертаційної роботи, відзначаю важливість здійснення кримінально-правової характеристики підроблення документів за кримінальним правом України з огляду на фактичну відсутність спеціальних монографічних досліджень проблематики підроблення офіційних документів за кримінальним правом України.

Автор слушно зауважує, що спеціальних комплексних досліджень, присвячених кримінально-правовій характеристиці підроблення документів, майже не проводилось. Підроблення розглядалось лише як спосіб вчинення конкретних діянь при дослідженні окремих складів кримінальних правопорушень, а також в контексті дослідження способу, як ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Водночас, за межами цих досліджень залишився розгляд підроблення на рівні родового поняття, визначення його правової сутності, характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак підроблення. Виключенням з цього є дисертаційне дослідження С.С. Тучкова «Підроблення як спосіб вчинення злочину», яке було захищене ще у 2005 році.

Положення, викладені у вступі та розділах основної частини роботи, що стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують в тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, вони не розроблені у кримінально-правовій науці, а тому є перспективними для дослідження.

Отже, тема дисертації Сергія ЯВОРСЬКОГО відповідає потребам сучасної кримінально-правової науки, є актуальною, а саме дослідження – своєчасним. Актуальність теми належно обґрунтована у вступі дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність

не викликає сумнівів, оскільки наукові положення, висновки і рекомендації ґрунтуються на усталених та апробованих положеннях в кримінально-правовій науці.

Отримані автором наукові результати та висновки дисертацій характеризуються високим рівнем обґрунтованості й достовірності, ***що забезпечено використанням загальновідомих сучасних методів наукових досліджень.*** Методологічну основу дослідження становить система загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, що забезпечили комплексний аналіз кримінально-правової характеристики підроблення документів. Зокрема, у дисертаційній роботі використано такі методи наукових досліджень: діалектичний – для розкриття загальних засад дослідження предмету дисертації, розкриття поняття та видів елементів кримінально-правової характеристики підроблення документів шляхом дослідження загальних положень доктрини кримінального права в їх єдності, протиріччях та діалектичному розвитку (усі розділи); методи формальної логіки – застосовувався у всіх частинах дисертації, а особливо у розділах 2 та 3 для встановлення змісту об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з підробленням документів, конкретних засобів диференціації кримінальної відповідальності за такі посягання; системно структурний – цей метод дав можливість виявити структуру системи кримінальних правопорушень, пов'язаних з підробленням документів, а також оцінити їх системну узгодженість між собою (підрозділи 1.2, 2.1, 3.1.); догматичний – під час аналізу побудови норм Загальної та Особливої частини КК України, які передбачають конкретні засоби диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані з підробленням документів, норм Особливої частини для з'ясування змісту ознак складів

відповідних правопорушень (усі розділи); аналіз, синтез, порівняння та узагальнення – під час встановлення змісту основних понять дослідження, виокремлення критеріїв систематизації кримінальних правопорушень, пов'язаних з підробленням документів; у процесі зіставлення наукових позицій щодо вирішення дискусійних питань; для формулювання висновків та пропозицій (усі розділи дисертації); статистичний – під час аналізу статистичних даних Офісу Генерального прокурора і Єдиного державного реєстру судових рішень (підрозділи 1.3., 2.1., 2.2., 3.1., 3.2.); метод документального аналізу – в межах дослідження судової практики, що 22 стосується предмета дослідження (усі розділи); моделювання та прогнозування – під час формулювання пропозицій щодо змін і доповнень до КК України в частині удосконалення його положень (підрозділи 2.2., 3.2.). Ці та інші методи наукового пізнання використано у взаємозв'язку.

Тобто, засвідчую достатній рівень оволодіння здобувачем методологією наукового дослідження, вмілим використання тих методів, що наведені вище, у дисертаційній роботі, поданій до захисту.

Дисертаційна робота Сергія ЯВОРСЬКОГО вирізняється самостійністю та завершеністю.

Дисертантом вдало сформульовано перелік завдань, що пов'язані з визначенням поняття та змісту документообігу як об'єкта кримінально-правової охорони у кримінальному праві України; окресленням системи кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів, які передбачені чинним КК України; розглядом соціальних та інших чинників, що обумовлюють криміналізацію діянь, пов'язаних із підробленням документів та диференціацію кримінальної відповідальності за таку поведінку; розкриттям об'єктивних ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів; розкриттям суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів; визначенням поняття та видів засобів диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані з підробленням документів; окресленням та пропозицією вирішення проблем кримінально-правової кваліфікації підроблення документів.

Зміст дисертації відповідає поставленій меті та відбиває логіку дослідження. Наукові положення, висновки і рекомендації, представлені в дисертаційній роботі Сергія ЯВОРСЬКОГО, достатньо обґрунтовані й підкріплені результатами аналізу значної кількості наукових джерел. Зміст дисертації повністю відповідає назві теми, засвідчує логічність та завершеність дослідження.

Структура і кількість опрацьованих наукових джерел свідчить про глибину проведеного дослідження. При цьому дисертант посиляється як на класичні праці з кримінального права, так і на новітні досягнення наукової думки вчених-криміналістів, дискутує з ними і пропонує власне бачення відповідних правових явищ.

Ознайомлення з науковими положеннями, висновками і пропозиціями дисертації Сергія ЯВОРСЬКОГО дає змогу зауважити точність формулювань, дотримання технічних вимог, увагу до деталей, акуратність. Дисертаційна робота написана грамотно, стиль викладу в ній матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечує легкість і доступність їхнього

сприйняття для читача. В роботі максимально обмежено використання складнопідрядних конструкцій, які заважають однозначному трактуванню позицій автора, дисертація насичена професійною термінологією. Робота характеризується однозначністю, послідовністю, точністю викладу фактів, читається цікаво. Кількість додатків, їх наповненість та структура свідчать про достовірність результатів дослідження.

Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий.

Усе вказане вище забезпечило обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Оцінка змісту дисертації, її структури та рівня виконання поставлених завдань.

Зміст і структура дисертації відповідає меті та завданням, сформульованим дисертантом на початку дослідження, а також відображають актуальність дослідження та його наукову новизну. Дисертація характеризується логічним змістовним наповненням, відповідно до змісту, структура якого забезпечує комплексність та системність отриманих науково значущих результатів.

Авторові, на наше переконання, вдалося чітко та вичерпно визначити мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження. Ґрунтовно охарактеризовано методологічну основу дисертації, сформульовано наукову новизну, а також викладено основні положення, що виносяться на захист. Вдало визначено наукове й практичне значення одержаних результатів, вказано на їхню апробацію та публікації.

Структура дисертації побудована логічно, відповідно до поставлених перед дослідженням завдань. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У Розділі 1 «Загальні засади дослідження кримінально-правової охорони документів за кримінальним правом України» встановлено, що наведено додаткові аргументи на користь того, що офіційний документ є родовим поняттям для всіх видів документів, які згадуються у тексті КК України. Обґрунтовується твердження про те, що офіційний документ може бути виданий фізичною особою безвідносно її професійної чи службової діяльності. Запропоновано визнавати офіційним документом будь-який матеріальний носій інформації, складений з дотриманням визначених законом форм та із передбаченими законом реквізитами, складений альтернативно будь-яким із названих нижче суб'єктів: - повноважні (компетентні) особи органів державної влади; - компетентні особи місцевого самоврядування; - компетентні особи об'єднань громадян; - компетентні особи юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми; - окремі громадянами; - у тому числі самозайняті особи, яким законом надано право у зв'язку з професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що містить інформацію, яка а) підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру або б) може бути використана як документи-докази у правозастосовній діяльності. Обґрунтовується віднесення електронних

документів, реєстрів та баз даних до офіційних документів (звісно за умови наявності всіх необхідних ознак цього предмету), а посягання на них – до посягань на документообіг. Виокремлено три групи посягань на документообіг, які різняться між собою предметом та ознаками об'єктивної сторони: 1) посягання на документообіг, які достеменно не належать до підроблення документів, оскільки відбуваються зі справжніми або відносно справжніх документів; 2) підроблений документ використовується як засіб вчинення кримінального правопорушення; 3) кримінальні правопорушення, які за своїм змістом полягають у підробленні документів. Зроблено висновок, що кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів, не мають нормативно обумовлених особливостей при вирішенні питання диференціації кримінальної відповідальності за їх вчинення. В Особливій частині КК України, ознаками, що мають диференціююче значення виступають суб'єкт, від якого виходить відповідний документ, та вид документа, який є предметом підроблення.

У Розділі 2 *«Юридичний аналіз складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів»* констатовано, що «складання завідомо неправдивого офіційного документа» є одним із можливих способів загального поняття «підроблення офіційного документа» і на нього поширюються всі загальні ознаки останнього, так званого родового поняття. Запропоновано деякі удосконалення нормативного регулювання в окремих із них стосовно ознак спеціального суб'єкта: запропоновано доповнити ч. 1 ст. 220-1 КК України словами «уповноваженою особою фінансової установи». Запропоновано виокремити зі ст. 366 КК України службове підроблення, вчинене службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми в окрему статтю. Всі кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів вчиняються із умисною формою вини. Умисел у всіх випадках підроблення документів є спеціальним – таким, який включає у зміст інтелектуальної ознаки окрім звичайного усвідомлення об'єктивної реальності і того, що вчиняє особа, ще й мети ввести в оману адресат підробленого документа під час його використання.

У Розділі 3 *«Диференціація кримінальної відповідальності за правопорушення, пов'язаних із підробленням документів, та їх кваліфікація»* виокремлено ознаки поняття «диференціація кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані з підробленням документів»: 1) це варіативна оцінка законодавцем злочинних посягань та/або осіб, що їх вчинили; 2) результатом такої оцінки є закріплення у КК різних складів кримінальних правопорушень або форм кримінально-правового впливу; 3) різні склади та форми впливу повинні відображати характер та ступінь суспільної небезпечності вчиненого та/або особи, що вчинила кримінальне правопорушення. Серед виокремлених у дисертації посягань для більшості з них доступний повний арсенал засобів звільнення від кримінальної відповідальності та інших засобів диференціації кримінальної відповідальності. Запропоновано доповнити ст. 358 КК України частиною 5 такого змісту: «5. Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею, а також статтями 366 та 366-4 звільняється від кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення, якщо вона добровільно до

притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про вчинене нею правопорушення, сприяла його розкриттю, викрила співучасників цього кримінального правопорушення та інших, пов'язаних із ним правопорушень та відшкодувала заподіяну нею шкоду». Проблемою наскрізного характеру, вирішення якої мало б забезпечити однакове та передбачуване застосування КК до аналогічних випадків, є поєднання у одній події кримінального правопорушення «підроблення» та «використання підробленого документа». Запропоновано діяння, пов'язані із несправжнім документом, передбачити в одній диспозиції як альтернативні діяння одного складу кримінального правопорушення. Відповідно використання підроблених документів передбачити як альтернативне діяння у частинах 1-3 ст. 358 КК України, виключивши ч. 4 ст. 358 КК України.

Оцінка оформлення дисертації. Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису державною мовою, вона відповідає ВИМОГАМ до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) і має обсяг основного тексту – 187 сторінок, що повністю відповідає пункту 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами).

Наукове та практичне значення результатів дослідження. Результати теоретичного дослідження Сергія ЯВОРСЬКОГО є науковим підґрунтям створення удосконаленої моделі диференціації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення. Практична цінність отриманих результатів полягає в тому, що отримані наукові результати можуть бути використані у правотворчості – пропозиції з удосконалення кримінального законодавства України можуть бути враховані при внесенні змін та доповнень до чинного КК України, а також при опрацюванні проекту КК України; у правозастосовній діяльності – рекомендації, наведені у дисертації можуть бути корисні для розв'язання уповноваженими органами питань застосування засобів кримінально правового впливу за вчинення корупційних кримінальних правопорушень; у навчальному процесі – матеріали дисертації будуть корисні для вивчення навчальної дисципліни «Кримінальне право України» та інших навчальних дисциплін кримінально-правового циклу, а також для підготовки підручників, навчальних посібників і методичної матеріалів викладання навчальних дисциплін кримінально-правового циклу (Акт впровадження результатів дисертації в освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ № 59 від 17.10.2024).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих наукових працях. Результати дослідження Сергія ЯВОРСЬКОГО висвітлено у 3 (трьох) статтях, опублікованих у журналах, визнаних Міністерством освіти і науки України науковими фаховими виданнями з юридичних наук категорії «Б», та у 2 (двох) працях апробаційного характеру. Опубліковані праці повністю відображають основний зміст дисертаційної роботи та відповідають вимогам пункту 8 Порядку присудження

ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням, в якій відображені власні ідеї і напрацювання автора, що дозволило вирішити поставлені у роботі завдання. Дисертаційна робота містить теоретичні положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто. Використані в дисертаційній роботі ідеї і положення науковців мають відповідне посилання і використані з метою підкріплення ідей автора. Під час ретельного вивчення змісту дисертації Сергія ЯВОРСЬКОГО не виявлено академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та в наукових публікаціях здобувача.

Наукова новизна положень і висновків дисертації. Ознайомлення зі змістом дисертації Сергія ЯВОРСЬКОГО дає підстави для констатації того, що його дисертаційна робота дійсно є одним із перших оригінальних і комплексних досліджень актуальної теми в українській кримінально-правовій науці. Наведені на сторінках 22–25 рукопису дисертації коректно сформульовані положення загалом можна вважати такими, що є новими і обґрунтовано структурованими за рівнем новизни, визначеним здобувачем такими термінами, як «уперше», «удосконалено», «набули подальшого розвитку».

Зокрема, вважаю новими такі наукові результати дисертаційної роботи Сергія ЯВОРСЬКОГО:

- визначення негативного впливу понятійного плюралізму у визначенні об'єктивних ознак підроблення документа та запропоновано авторське визначення такого діяння: підроблення – це вид (форма) обману, який полягає у повному чи частковому спотворенні змісту документа у результаті якого з'являється документ, що недостовірно відображає реальну дійсність;

- визначення документообігу як об'єкта кримінально-правової охорони, під яким розуміються правовідносини, обов'язковим елементом (предметом або засобом) яких є справжні документи, що виникають між суб'єктами з приводу встановленого порядку їх створення, зберігання, використання та знищення. За такого розуміння, кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів, посягають на ту частину документообігу, яка виникає з приводу створення справжнього документа;

- правила кваліфікації суспільно небезпечних посягань, які полягають у підробленні документів;

- розвиток вчення про соціальну обумовленість криміналізації діянь, пов'язаних з підробленням документів, у частині обґрунтування необхідності виокремлення комплексу чинників, які обумовлюють необхідність диференціації кримінальної відповідальності за розглядувані діяння;

- визначення змісту суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Віддаючи належне здобуткам дисертаційного дослідження Сергія ЯВОРСЬКОГО, звертаю увагу на деякі висновки і твердження, що викликають певні сумніви, недостатньо обґрунтовані положення, тощо.

1. Сергій ЯВОРСЬКИЙ вважає, що підроблення документів у контексті його дослідження є сукупністю кримінальних правопорушень, спрямованих на появу у об'єктивній дійсності несправжнього документа. Таку сукупність становлять кримінальні правопорушення, передбачені ч.1 ст. 158; ч.ч.1 та 2 ст. 158-3; ч. 1 ст. 199; ч.1 ст. 200; ч.1 ст. 205-1; ч.ч. 1 та 3 ст. 220-1; ч.1 ст. 220-2; ч.1 ст. 223-1; ч.1 ст. 224; ч. 1 ст. 318; ч.1 ст. 319; ч.1 ст. 321-2; ч.ч. 1 та 2 ст. 358; ст. 364-2; ч.1 ст. 366; ч.1 ст. 366-2; ч.1 ст. 376-1; ч.1 ст. 384; ч.1 ст. 400-1 КК України. Вказане положення зафіксовано ним як перше положення новизни. Не ставлячи під сумнів запропонований автором перелік кримінальних правопорушень, відзначаю, ще непереконливим є твердження дисертанта про те, що підроблення документів є сукупністю відповідних кримінальних правопорушень. Адже підроблення – це суспільно небезпечне діяння, причому не єдине, назване законодавцем у вказаному дисертантом переліку кримінальних правопорушень, а не об'єднання декількох кримінальних правопорушень, які мають спільні риси, відрізняються за певними ознаками та разом утворюють певну групу або загальну кількість.

Тобто, саме по собі підроблення як суспільно небезпечне діяння не може утворювати групу кримінальних правопорушень, спрямованих на появу в об'єктивній дійсності несправжнього документа, сукупність таких кримінальних правопорушень.

2. На сторінках дисертації автор розглядає істотні ознаки документа, які закріплені в примітці ст. 358 КК України, критикуючи окремі з них. Так, на думку Сергія ЯВОРСЬКОГО, такий підхід у судовій практиці, відповідно до якого документ має бути складено, видано чи посвідчено відповідною особою в межах її професійної чи службової компетенції, ґрунтується на довільному тлумаченні кримінального закону. І далі дисертант робить такий висновок: «твердження про те, що офіційний документ може бути виданий й фізичною особою безвідносно її професійної чи службової діяльності, є цілком обґрунтованим. Так, наприклад, чи не заслуговує на кримінально-правову оцінку за ч. 1 ст. 358 КК України підроблення боргової розписки, яка видана фізичною особою на підтвердження своїх зобов'язань за позикою?» (с. 36–38 дисертації).

Погодитися з таким підходом не можу. Принаймні за наявності чинного тлумачення поняття «офіційний документ». Адже обов'язковою ознакою офіційного документа, нормативно закріпленою у примітці ст. 358 КК України, є те, що такі документи складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів. З такого формулювання вбачається, що окремі громадяни можуть посвідчувати офіційні документи в розумінні предмета

кримінальних правопорушень лише у разі, якщо таким громадянам законом надається право складати, видавати чи посвідчувати певні види документів у зв'язку з їх професійною або службовою діяльністю.

Вважаю, що не можуть бути визнані офіційними документи, що виходять від звичайних громадян і не засвідчені уповноваженою особою (суб'єктом публічного права), навіть якщо вони встановлюють юридичні факти, які можуть бути підставою для виникнення або припинення будь-яких правовідносин. Такі документи, які виходять від окремих громадян, посвідчують саме цивільно-правові відносини, пов'язані з майновими правами людини, та не мають публічно-управлінського характеру. Якщо такі приватні документи є підставою для прийняття управлінських рішень, то у разі ухвалення службовою особою позитивного рішення та засвідчення такого приватного документа, п'ї останній може набути статусу офіційного документа.

3. На с. 146–147 дисертаційної роботи Сергій ЯВОРСЬКИЙ зауважує, що серед виокремлених посягань (до уваги бралися лише основні склади, передбачені у перших частинах статей Особливої частини КК), є: 4 кримінальні проступки (статті 319, 358, 384, 400-1 КК України) та 2 тяжких злочини (статті 158-3 та 199 КК України). Переважна більшість посягань належить до нетяжких злочинів – 13 статей (всі інші). Це означає, що для більшості кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів, доступний повний арсенал засобів звільнення від кримінальної відповідальності та інших засобів диференціації кримінальної відповідальності..

У цілому погоджуючись з таким підходом дисертанта, все ж вважаємо, що в окремих випадках застосування такого арсеналу засобів може бути обмеженим. Йдеться про випадки, якщо кримінальне правопорушення, яке полягає в підробці документів, входить до сукупності кримінальних правопорушень, щодо одного з яких передбачені обмеження в застосуванні відповідних заохочувальних норм. Йдеться передусім про кримінальні корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення. Наприклад, особі, яка вчинила таке правопорушення, не може бути призначено більш м'яке покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України) або така особа не може бути звільнена від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України). Припустимо, службова особа отримала неправомірну вигоду (тобто вчинила корупційне кримінальне правопорушення) та підробила офіційний документ (вчинила правопорушення, передбачене ст. 366 КК України).

Як неодноразово зазначав Верховний Суд, вчинення особою корупційного кримінального правопорушення, унеможливорює звільнення її від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) навіть у разі призначення остаточного покарання судом за сукупністю кримінальних правопорушень, одне з яких є некорупційним (постанова від 27.09.2021, № 234/1940/20). Або у разі, якщо одне із кримінальних правопорушень, за вчинення якого засуджується особа, є корупційним, звільнення від відбування покарання, остаточно призначеного за вироком суду, не застосовується (ст. 75 КК України) (постанова від 23.02.2022, № 154/675/21).

4. На с. 148 дисертації Сергій ЯВОРСЬКИЙ пише таке: «Пропонуємо доповнити ст. 358 КК України частиною 5 такого змісту: «5. Особа, яка

вчинила кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею, а також статтями 366 та 366-4 (у разі прийняття пропозиції, висловленої у цій роботі) звільняється від кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про вчинене нею правопорушення, спрямо його розкриттю, викрила співучасників цього кримінального правопорушення та інших, пов'язаних із ним правопорушень та відшкодувала заподіяну нею шкоду». Свою точку зору він обґрунтовує тим, що «враховуючи те, що найбільш поширені кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів (передбачені ст.ст. 358 та 366 КК України) часто виступають супутником біль небезпечних посягань, застосовуються субсидіарно з іншими кримінально-правовими нормами, виникає питання про доцільність встановлення подібної підстави для звільнення від кримінальної відповідальності при позитивній посткримінальній поведінці за підроблення документів».

У цілому підтримуючи ідею запровадження заохочувальної норми стосовно звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 358, 366, 366-4 (в авторській редакції дисертанта) КК України, все ж вважаємо формулювання окремих умов такого звільнення дискусійними. А саме:

1) вважаю, що з метою дотримання принципу визначеності кримінального закону доцільно вказувати на адресатів повідомлення особою про вчинене нею кримінальне правопорушення;

2) ураховуючи вимогу єдності термінології, умовою звільнення від кримінальної відповідальності доцільно передбачати не саме по собі сприяння розкриттю кримінального правопорушення, а активне сприяння особи;

3) викриття співучасників цього кримінального правопорушення та інших, пов'язаних із ним правопорушень як умова звільнення від кримінальної відповідальності, на мою думку, охоплюється попередньою умовою, а саме активним сприянням розкриття кримінального правопорушення;

4) виокремлення дисертантом такої обов'язкової умови звільнення від кримінальної відповідальності за підроблення офіційних документів, як відшкодування заподіяної шкоди, фактично унеможливить саме таке звільнення та знівелює ідею доцільності запровадження відповідної заохочувальної норми у КК України. Адже основні склади кримінальних правопорушень, передбачених статтями 358, 366, 366-4 (в авторській редакції дисертанта) мають формальний склад.

5. На сторінках дисертаційної роботи Сергій ЯВОРСЬКИЙ неодноразово пропонує скоригувати кримінальний закон у частині вдосконалення кримінальної відповідальності за підроблення офіційного документа.

Наприклад, дисертант пропонує внести зміни до ст. 223-1 КК України, виключивши з диспозиції її частини слова: «якщо це 136 заподіяло значну матеріальну шкоду інвесторові в фінансові інструменти, який набув права власності на цінні папери» (с. 135–136 дисертації).

«В дисертації визнано за доцільне зберегти специфічні форми підроблення (за умови кримінально-політичного рішення про збереження таких проявів диференціації кримінальної відповідальності за підроблення 137

документів). Решта ж складів, які були предметом розгляду у цій частині дисертації, варто уніфікувати у частині позначення діяння як ознаки об'єктивної сторони, використавши спільних для всіх термін «підроблення» (с. 136–137 дисертації).

«Пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 220-1 КК України словами «уповноваженою особою фінансової установи» після слів «1. Внесення...»; - у диспозиції статті 321-2 варто було б обмежити коло суб'єктів цього складу «особою, яка залучена до процесу доклінічного вивчення, клінічних випробувань та державної реєстрації лікарських засобів» (с. 137 дисертації).

«Пропонуємо доповнити ст. 358 КК України частиною 5 такого змісту: «5. Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею, а також статтями 366 та 366-4 (у разі прийняття пропозиції, висловленої у цій роботі) звільняється від кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про вчинене нею правопорушення, спрямо його розкриттю, викрила співучасників цього кримінального правопорушення та інших, пов'язаних із ним правопорушень та відшкодувала заподіяну нею шкоду» (с. 148).

Тобто пропозиції Сергія ЯВОРСЬКОГО до КК України мають розрізнений характер, але вони є.

Однак, як вбачається з висновків дисертації, автор не наважився об'єднати зміни до КК України в авторській редакції, розпорошені ним по тексту дисертаційної роботи. Саме такі пропозиції були б надзвичайно цінними з огляду на доцільність внесення змін у КК України в частині коригування підстави кримінальної відповідальності за підроблення офіційних документів.

Більше того, авторові на сторінках роботи доцільно було б зупинитися більш детально та висловитися з приводу того, чи виправданою є така диференціація кримінальної відповідальності за підроблення офіційного документа у вигляді наявності багатьох спеціальних норм в Особливій частині чинного КК України, чи, можливо, варто було б обмежитися існуванням однієї уніфікованої норми про підроблення офіційного документа?

6. Висловлю кілька зауважень технічного характеру до оформлення дисертаційної роботи.

Згідно з ВИМОГАМИ до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) анотація не включається в обсяг дисертаційної роботи. Однак у дисертації Сергія ЯВОРСЬКОГО анотацію включено у загальний обсяг наукової роботи.

Як передбачено у п. 13 Розд. III указаних Вимог, обов'язковим додатком до дисертації є список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації (зазначаються назви конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи, місце та дата проведення, форма участі). Проте у додатку до дисертації Сергія ЯВОРСЬКОГО форма його участі у наукових заходах (очна або заочна) не вказані.

Згідно з п. 10 ВИМОГ у висновках викладаються найбільш важливі наукові та практичні результати дисертації, вказуються наукові проблеми, для розв'язання яких можуть бути застосовані результати дослідження, а також

можливі напрями продовження досліджень за тематикою дисертації. У Висновках як структурної частини дисертації Сергія ЯВОРСЬКОГО далеко не завжди вказані такі найбільш важливі наукові та практичні результати дисертації. Наприклад, висновок 10 (с. 179 дисертації) вміщує лише констатацію того, що в роботі не використовувався «коментаторський» підхід і не розтлумачувалися ті ознаки складів, які не викликають складнощів ні у теорії кримінального права, ні у практиці його застосування, а тому основна увага була спрямована на наскрізні проблеми кримінально-правової характеристики складів правопорушень, які полягають у підробленні документів. Висновок 13 (с. 180 дисертації) є лише описанням способу обрання дисертантом тактики дослідження поняття «підроблення» та не вміщує жодного найбільш важливого наукового та практичного результату дисертаційної роботи. Всі розрізнені пропозиції у Висновках дисертації про доцільність окремих змін у статті Особливої частини КК України, які передбачають відповідальність за підроблення офіційного документа, доцільно було б сконцентрувати в описанні одного положення висновку, який би полягав в побудові авторської редакції відповідної статті (статей), про що вже йшлося вище (зауваження 5).

Згідно з п. 9 ПОРЯДКУ присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами) статті, опубліковані після набрання чинності цим Порядком, зараховуються за темою дисертації лише за наявності у них активного ідентифікатора DOI (Digital Object Identifier), крім публікацій, що містять інформацію, віднесену до державної таємниці, або інформацію для службового користування. Проте в анотації та в додатку до дисертації з публікаціями автора DOI опублікованих праць дисертанта не вказуються.

Водночас висловлені зауваження не впливають на загальну оцінку дисертаційної роботи Сергія ЯВОРСЬКОГО, яка, як я вказувала вище, є актуальною, містить важливі, достовірні та обґрунтовані наукові результати, які є новими для теорії кримінального права.

Висновок про відповідність роботи вимогам, установленим МОН України: дисертація Сергія ЯВОРСЬКОГО на тему: «Кримінально-правова характеристика підроблення документів за кримінальним правом України» є самостійною, комплексною, завершеною працею, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, є самостійною науковою роботою, виконаною особисто дисертантом у виді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису.

Представлена робота характеризується необхідними для такого дослідження компонентами, а саме містить критичний аналіз наукового доробку попередніх дослідників, органічне поєднання різних методів доктринального пізнання, звернення до досягнень різних галузей права. Дисертаційна робота містить наукові положення, висновки, які вперше пропонуються в юридичній науці, сформульовано ряд важливих наукових

пропозицій та рекомендацій для правозастосовної діяльності, які в сукупності вирішують важливу теоретичну та практичну проблему.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право», а за своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення поставлених питань, теоретичним та практичним підґрунтям та обґрунтованістю одержаних результатів відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 та наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 № 40 (зі змінами від 12.07.2019), а її автор, Сергій ЯВОРСЬКИЙ, заслуговує на присудження ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –
завідувач відділу проблем
кримінального права, кримінології
та судоустрою Інституту
держави і права імені В. М. Корецького
НАН України
доктор юридичних наук, професор

Зоя ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО